

Г л а в а V

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА МАЈЕВИЦИ, БИРЧУ И У СЕМБЕРИЈИ У ПРОЛЕЋЕ И ЛЕТО 1944.

У пролеће 1944. створени су услови за преношење тежишта операција НОВЈ у источне области земље, пре свега у Србији, па су наше снаге на подручју источне Босне и Црне Горе у том правцу добиле одређене задатке. У рано пролеће предузета је прва операција у том циљу. Од Врховног штаба 2. и 5. дивизија добиле су задатак да почетком марта продру у Топлицу и Јабланицу и са тамошњим јединицама створе ослонац за продор нових снага НОВЈ у Србију.¹

У то време у источној Босни су дејствовале снаге Трећег корпуса и 16. војвођанске дивизије: 2, 3. и 5. војвођанска бригада биле су још на Требави; 1. војвођанска бригада се налазила на Мајевици ради чишћења четника и зеленокадроваца, а 4. војвођанска бригада била је у југозападном Срему. Неке разбијене четничке и зеленокадровске групе, које су биле протеране са Требаве и из Посавине, побегле су пред 2, 3. и 5. војвођанском бригадом на Мајевицу и у рејон Брчког. Њих су прихватиле немачке трупе, снабделе их оружјем, муницијом и новцем и усмеравале их на подручје јужно и југоисточно од Брчког, ради присилне мобилизације људства, спровођења терора над становништвом и напада на партизанске базе и теренске политичке активисте. У тим акцијама су чет-

¹ Жарко Атанацковић „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“, стр. 461.

ничке и зеленокадровске групице биле веома дрске, нарочито средином фебруара 1944. С обзиром на такву ситуацију штаб 16. дивизије предложио је штабу Трећег корпуса да се главнина дивизије што пре врати са Требаве на Мајевицу ради уништења четничких и зеленокадровских група.²

1. ФОРМИРАЊЕ 36. ВОЈВОЂАНСКЕ НОУ ДИВИЗИЈЕ И БОРБЕ У ПРОЛЕЋЕ 1944.

Одлуком Врховног штаба од 3. марта 1944. у Биељој на Мајевици формирана је 36. војвођанска НОУ дивизија. У њен састав ушле су 3. и 5. бригада 16. дивизије и 6. бригада, која се налазила у Срему. Од 6. бригаде прешао је ноћу 10/11. марта Саву и стигао у састав дивизије само њен 1. баталон, док је главнина ове бригаде и даље дејствовала у Срему, и тек се 9. октобра 1944. прикључила дивизији. На дан формирања 36. дивизија је имала по списку 3.202, а на лицу 2.617 бораца и руководилаца.³ Од наоружања располагала је са 1.676 лгушака, 8 митраљеза, 40 пушкомитраљеза, 23 аутомата, 2 тешка и 2 лака минобацача, 87 пиштоља, 427 офанзивних и дефанзивних бомби, 4 противтенковске пушке и преко 50.000 метака.⁴ Штаб дивизије су сачињавали: командант Марко Перичин, дотадашњи командант 1. војвођанске бригаде, политички комесар Стефан Митровић, до тада комесар 16. дивизије, заменик команданта Душан Вукасовић, до тог момента командант 3. војвођанске бригаде и начелник штаба Антун Кулунџић. У саставу 16. дивизије остале су 1, 2. и 4. војвођанска бригада. Командант 16. дивизије био је Данило Лекић, политички комесар Пашко Ромац, до тада комесар 1. војвођанске бригаде, а заменик команданта Радослав Јовић, дотадашњи командант 2. војвођанске бригаде."

² Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери", стр. 105—106.

³ Ту су укључени борци и руководиоци и 6. бригаде, која је била у Срему.

⁴ Архив ВИИ, к. 212, бр. рег. 20/3; к. 1243, бр. рег. 12/1; к. 1240, бр. рег. 7/2.

⁵ Зборник 1/8, стр. 118.

*Бројно и организационо стање и измене
у старешинском саставу 2. бригаде*

Друга војвођанска НОУ бригада је 1. фебруара 1944. бројала 849 бораца (од тога 97 другарица). Имала је четири батаљона, бригадну интендантуру, санитет и техничку чету. Сваки батаљон је имао по три чете изузев 3. батаљона, који је имао четири чете. У батаљонима су постојали и митраљески и радни водови. Чете су бројале до 35 бораца. Бригада је имала 30 пушкомитраљеза (2—3 у чети), затим је свака чета имала бомбашка одељења. У бригади су била и четири тешка митраљеза, поред аутомата, пушака и бомби.

Техничка чета бригаде имала је вод везе, пионирски вод, минобацачко одељење и одељење противтенковских пушака. Интендантуру бригаде сачињавали су интендант и његов заменик, секретар и магационер затим, бојна и трупна комора са резервама муниције и хране, пушкарска, обућарска и кројачка радионица. Те радионице, сем пушкарске, постоје и у батаљонима. У санитету је био референт, његов заменик и бригадни лекар; затим, бригадна амбуланта за лакше рањенике, болеснике и санитетски вод. Батаљони су имали референте, четне и водне болничарке. При штабу бригаде делује и техника бригаде. У овом периоду образован је и 5. батал>он бригаде.⁶

Знатне измене учињене су и у саставу старешинског кадра 2. бригаде, јер су неки руководиоци одређени на нове дужности, а многи су у протеклим борбама рањени.

Штаб бригаде сачињавали су: командант Сава Согић, политички комесар Павле Капичић, заменик команданта Ђуро Мариновић, заменик политичког комесара Миливоје Антонијевић, начелник штаба Едуард Ребула, обавештајни официр Радомир Галовић, интендант Славко Суботин Зоља и референт санитета Марица Јефтић.

Сава Согић, нови командант 2. бригаде, рођен је 1915. године у имућној земљорадничкој породици у Ман-

⁶ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 2/3; ИРПНЈ, бр. рег. 6327/IV-2-125/44; Музеј револуције Војводине, инв. број 891.

ђелосу. Још пре окупације земље дошао је у контакт са комунистима и преко Бошка Палковљевића Пинкија упознао програм и циљеве КПЈ. У народноослободилачки покрет се укључује од првих дана и обавља разне активности. У Фрушкогорски одред ступа марта 1942, а већ априла исте године члан је КПЈ. Те године, у лето, је нишанција на једином пушкомитраљезу одреда који стиже где год је било најпотребније. Ускоро постаје командир чете и командант батаљона, затим маја 1943. командант Сремског НОП одреда, да би јула прешао у Други сремски одред за његовог команданта. Августа 1943. прелази у источну Босну, где убрзо преузима дужност команданта 3. батаљона, а затим заменика и команданта 2. бригаде.

Павле Капичић Пајо, нови политички комесар 2. војвођанске бригаде, рођен је 1921. у Гаети (Италија) у чиновничкој породици. Основну и средњу школу завршио је на Цетињу, па се 1940. године уписао на Технички факултет у Београду. Још 1938. године постаје члан СКОЈ-а и учествује у свим акцијама студентског покрета у Београду. У партизане ступа јула 1941. Као борац 4. пролетерске бригаде јула 1943. рањен је при нападу на Кладањ... Остаје на лечењу у Шековићима све до септембра те године, када прелази у 2. бригаду и постаје најпре комесар и заменик комесара батаљона, а марта 1944. и комесар бригаде.

Штаб 1. батаљона: командант Милош Бајић, политички комесар Стеван Радосављевић, заменик команданта Јован Матић и заменик комесара Мирко Тепавац;

штаб 2. батаљона: командант Глишо Опачић, политички комесар Никола Вуњак, заменик команданта Милета Јовановић и заменик комесара Слава Милекић;

штаб 3. батаљона: командант Бошко Никшић, политички комесар Јожа Штенбергер, заменик команданта Васа Славнић, и заменик комесара Радован Орешчанин.

штаб 4. батаљона: командант Емил Панић, политички комесар Стеван Жутић, заменик команданта Радован Петровић и заменик комесара Живан Живанов Срце;

штаб 5. батаљона: командант Душан Ћосић, а политички комесар Јова Иванчевић.⁷

⁷ Зборник 1/8, стр. 118; Музеј социјалистичке револуције Војводине, инв. број 891.

Борбе бригаде око Кораја, Лопара и Теочака

Док су се 2, 3. и 5. бригада пребацивале са Требаве на Мајевицу, 1. војвођанска бригада је напала посаде Челића и Ратковића, међу којима се, поред Немаца, налазио знатан број зеленокадроваца и четника.

Челић је био велико муслиманско насеље на обронцима Мајевице и на друму Брчко — Тузла. У њему и у Ратковићу окупатор је од првих дана окупације вешто потпиривао старе размирице између Муслимана, Хрвата и Срба и подстицао једне против других. Најпре је овуда протутњао терор четника, иза чијих злочина су остајали нејач и удовице, згаришта и рушевине. Тада се окупатор појавио у улози заштитника муслиманског становништва. Он је окупио и наоружао људе и образовао муслиманске легионарске и милицијске чете. И четницима и „муслиманској војсци“ окупатор је мрачио ум, снабдевао их новцем, оружјем и муницијом и туткао у борбу против партизана. Тада су се под окриљем Немаца у Челићу и Ратковићу Напист и четници и зеленокадровци. И једни и други су заједно са Немцима и домобранима чинили зла народу по читавој Мајевици. Нарочито су се у томе утркивали четници и зеленокадровци. Због тога су штабови 16. и 36. војвођанске дивизије у ово време оријентисали своје бригаде на ликвидацију четничких и зеленокадровских група и групица на овом подручју.⁸

Друга војвођанска бригада се 26. фебруара гфеместила из рејона Хумци, Миладићи и Каштел на просторију Корај — Пушкавац. Два дана каснијењена два батаљона су упуњена према Малешевцима и Горњем Забрђу да разбију и униште групе четника у ширем рејону Тобута. Међутим, већ 2. марта читава бригада је са истим задатком прешла на територију Лопаре, Заједнице и Тобута.⁹ Она је до 10. марта чистила терен од четничких и зеленокадровских група премештајући се из рејона Лопара и Заједница према

⁸ Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери“.

⁹ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3; к. 966, бр. рег. 21/3, 20/7, 22/3, 24/3, 25/3, 26/3.

Лабуцкој, Теочаку, Кисељаку, Козлуку, Муслиманским Јањарима, Атмачићу, Глињу и Муслиманској Трнови. Сем мањих окршаја четници и зеленокадровци су углавном бежали и склањали се у веће гарнизоне под заштиту окупатора.¹⁰

Према наређењу штаба 16. дивизије 10. марта 1944. год. 2. бригада се приближила Сави да затвори правац Брчко — Бијељина. У Брезовом Пољу, на десној обали Саве, постављена је јача заседа 2. батаљона бригаде са противтенковским пушкама, ради контроле саобраћаја на реци.¹¹

Већ тада су штабови Трећег корпуса, 16. и 36. војвођанске дивизије располагали подацима о намерама 13. СС „Ханцар дивизије“ да предузму офанзиву на југозападни Срем и источну Босну. У вези са тим извршене су припреме и распоред јединица. Већ 11. марта 1944. штаб 2. бригаде обавештава своје јединице да је „... непријатељ почео са офанзивом на сектор Босутских шума...“, да постоји вероватноћа да ће пренети офанзиву и на сектор Семберије и Мајевице...”

Према наређењу штаба 16. дивизије 2. бригада се размешта на просторији Буковица — Попово Поље — Ражајево — Коренита. Одатле ће убрзо ступити у прве борбе са 13. СС „Ханцар дивизијом“.¹²

¹⁰ Исто; Архив ВИИ, к. 966, бр. рег. 27/3.

¹¹ Исто.

¹² Тринаеста СС „Ханцар дивизија“ формирана је маја 1943. на основу споразума владе немачког Рајха и „власне Независне Државе Хрватске“. У свом саставу је имала 27. и 28. брдски ловачки пук, 13. артиљеријски пук и неколико самосталних батаљона и чета. Командни кадар су чинили Немци са командантом дивизије генералом Сауберцвајгом. Јединице су биле састављене од добровољаца Муслимана, Албанаца и нешто усташа Хрвата. Униформа је била немачка, са плавим фесовима, због чега су ту јединицу називали и „плава дивизија“. Бројно стање износило је око 19.000 људи. Због злочина које је 13. СС дивизија извршила у Срему, источној Босни и у другим крајевима Југославије она је била позната као једна од најсуровијих окупаторских дивизија.

Архив ВИИ, к. 9, бр. рег. 1/4—36/4; к. 966, бр. рег. 29/3.

2. У ОШТРИМ ОКРШАЈИМА СА 13. СС „ХАНЦАР ДИВИЗИЈОМ“

Немачка Врховна команда је још у фебруару 1944. упутила 13. СС дивизију из Шлезије у Срем. Била је размештена по насељеним местима дуж железничке пруге од Винковаца до Руме.¹³ Непријатељ је планирао да претходно прочисти подручје југозападног Срема — Босутске шуме. Ради тога су 10. марта јединице 13. СС дивизије заједно са немачким и усташко-домобранским снагама у Срему кренуле према Босутским шумама. У току дана 4. војвођанска бригада, 1. батаљон 6. бригаде, 2. сремски НОП одред и једна чета 1. сремског НОП одреда задржавали су непријатеља, а затим су се у току ноћи 10/11. марта код Сремске Раче и Јамене пребацили са Главним штабом Војводине и великом масом избеглог народа у источну Босну. Извршавајући наређење свог команданта Сауберцвајга: „... да северно од Саве (то је било подручје југозападног Срема — прим. Ж. А.) нема заробљеника... и да треба поклати све што не ноје фес!“, припадници 13. СС дивизије су починили нечувен злочин, истребили села и претворили их у згаришта и рушевине. Само у селу Сремска Рача убијено је 370, Босуту 212, Моровићу 100, Јамени 50 мушкараца, жена и деце.¹⁴

Ноћу 13/14. марта после снажне артиљеријске припреме снаге 13. СС дивизије предузеле су форсирање Саве код Сремске Раче и Брезовог Поља. Истовремено један део њених јединица упутио се за Брчко.

У том тренутку бригаде 16. и 36. војвођанске дивизије и партизански одреди у источној Босни били су у следећем распореду: 4. бригада са 2. сремским и једном четом 1. сремског одреда и Мачванским одредом на десној обали Саве од ушћа Дрине у Саву до села Црњелова; 2. бригада западно од 4. бригаде, од Црњелова до Брезовог Поља; 1. бригада у рејону села Малешевци, Пушкавац, Миросавци; 3. бригада у рејону

¹³ Исто.

¹⁴ Архив ВИИ, к. 9, бр. рег. 27/4—36/4; „Четврта група масовних злочина у Срему“, стр. 98.

Вражићи, Зовик, Рахићи; 5. бригада са 1. батаљоном 6. бригаде на просторији Хумци, Навиоци, Миладићи и Штрпци. Штабови Трећег корпуса, 16. и 36. дивизије упозорили су своје јединице да избегавају фронтовске борбе; да се вештим маневрима забацују непријатељу на бокове и у позадину и изненадним ударима уништавају његову живу силу; да онемогуће непријатељу продор ка Мајевици. Јединицама су истовремено дати задаци да четницима и зеленокадровцима са Мајевице онемогуће сваки удар из позадине којим би потпомогли нападе 13. СС дивизије с фронта.¹⁵

Штаб 2. бригаде је у својој заповести од 15. марта 1944. упозорио јединице да су непријатељске снаге „...непознате јачине, са јаким бочним обезбеђењем, састављеним од четника, продрле цестом Брезово Поље — Вршани до у висини села Буквари...“ Трећи батаљон бригаде, који је затварао правац Брчко — Бијељина, имао је задатак да, ослонцем на рејон села Доња Буковица, фронтално задржава даље напредовање непријатеља.

„Политичка припрема батаљона за ову акцију“ •— забележио је Павле Капичић, комесар 2. бригаде — „била је свестрано обављена... У једном засеку код Брезовог Поља наишли смо на стравичан приказ... Око кућа лежало је двадесетак побијених жена, деце и стараца. Батаљон је немо, с поштом према овим жртвама, прошао поред њих, да би убрзо ступио у борбу са непријатељем...“

Други батаљон са просторије Попово Поље имао је да ударом у бок непријатеља према Брезовом Пољу помогне 3. батаљону; 1. батаљон требало је да из рејона Ражјево нападне бокове и позадину непријатеља; 4. батаљон би у рејону села Пиперци био у бригадној резерви, спреман за помоћ 1, 2. и 3. батаљону; док је 5. батаљон имао да се из рејона Горња Чађавица што пре врати у састав бригаде. Штаб бригаде је посебно нагласио свим штабовима батаљона да повлачење на нове положаје: Буковица — Магнјевићи — Коренита

¹⁵ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3; к. 965, бр. рег. 29/3, 30/3; к. 1240, бр. рег. 7/2.

:— не сме бити без добивеног наређења, што су сви батаљонски штабови протумачили: „Ни макац назад без наређења!"

„... Негде око 9 часова 15. марта" — јавили су штабу 2. бригаде Бошко Никшић, командант, и Жожа Штенбергер, комесар 3. батаљона — „наша 1. чета стигла је у Брезово Поље кад и непријатељ и на самој улици ступила у борбу... Снаге непријатеља су биле доста јаке судећи по колони која је ишла цестом и по самој жестини борбе... Наша 1. чета, која је фронтално затварала цесту, одмах је почела борбу... Непријатељ је тада прешао на јуриш, ударајући снажно на наш леви бок... Када је избио на 50—60 метара пред нас, 2. и 3. чета прешле су на јуриш и протерале непријатеља преко цесте... Посели смо положаје на око 100 метара од цесте Брчко — Бијељина, према Брезовом Пољу, док је 1. чета остала и даље на тој цести.."¹⁶

Овако снажним и одлучним отпором и јуришима 3. батаљона, који су се неколико пута понављали, непријатељ је заустављен и потиснут до Малог Брезовог Поља. Према оцени непријатељ је претрпео тешке губитке — око 40 мртвих и рањених. Губици батаљона били су 2 мртва и 13 рањених. Други батаљон из рејона Поповог Поља прешао је са малим закашњењем у напад према Малом Брезовом Пољу, ради удара у бок непријатеља и садејства 3. батал>ону. Том приликом нанети су непријатељу осетни губици, а заплењена је и комора са 18 јахаћих коња. Кад су, негде око подне, непријатељу стигла из Брчког нова појачања, одмах је предузео нове нападе од Брезовог Поља према Ражљеву, селу Мртвица и Поповом Пољу, док се једна његова колона упутила од Брчког према Челићу и Мртвицама ради удара у бок 2. бригаде. Ова колона је у рејону Ражљева напала 1. батал>он бригаде, у ствари само његову 1. чету и батаљонску комору. Остале чете 1. батаљона биле су већ ангажоване у борби према Брезовом Пољу ради садејства 3. батаљону и удара по непријател>у из позадине од Слијепчевића, Трњака и Сандића. Окружена са свих страна, 1. чета била је

¹⁶ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3; к. 966^а бр. рег. 29/3, 30/3, 25/6,

приморана да се повуче према Пиперцима и Коренити, где су се увече прикупили и остали делови 1. батаљона. Тада је на откривени бок 2. батаљона, после повлачења 1. батаљона, упућен 4. батаљон. Оба батаљона су у РџУ Поповог Поља пружили жесток отпор непријатељу који је силовито надирао и од Брезовог Поља и од Ражјева и Мртвица.

„...Наша 1. чета” — каже се у извјештају штабу 2. бригаде, који су потписали Емил Панић, командант, и Стеван Жутић, комесар 4. батаљона — „затворила је правац од Ражјева, 2. чета је постављена на положај између Главичорка и Поповог Поља... док је 3. чета упућена у Попово Поље ради помоћи 2. Батаљону. Како се 2. батаљон већ повукао, то је 3. чета упала у Попово Поље и сударила се са непријатељем чија је једна колона заобишла чету ради њеног окружења... Она се повлачи под веома жестоком борбом и стиже у рејон Главичорка... Ту је 4. батаљон пружио снажан отпор неупоредиво надмоћнијим снагама 13. СС дивизије и четницима који су продирали од Брезовог Поља, Ражјева и Мртвица... Тек око 19 часова, по наређењу штаба бригаде, батаљон се повукао у рејон села Тутњеваца. Штаб 16. дивизије оријентисао је тада читаву бригаду на просторију: Прокош — Горње Забрђе — Мраморје — Годуш са задатком да осигура и брани правце јужно од друма и сам друм Бијељина — Корач”.¹⁷

Сећајући се тих борби од 15. марта, Глиша Опачић, командант 2. батаљона 2. бригаде, каже:

„Сунце је тек огрануло. Под нама лежи Брезово Поље. Ми се укопали поред пута. Непријатељ се оглашава од Саве. Лево према Брчком — 1. а десно према Бијељини наш 3. батаљон. Заповест штаба бригаде је: „Ни макац назад без наређења! У реду, мислимо сви, није нам то први пут. Сетих се ја Неретве, Сутјеске, Бара и још неких борби где је мојој 2. далматинској бригади тако речено: преко твог положаја непријатељ може само преко тебе мртвог или пошто ти се нареди да се повучеш. Овде је за нашим леђима и маса рањеника, партизанска Семберија, ускоро треба кренути и преко Дрине у Србију. Тучемо се ми, пролетњи дан до подне. Има и рањених. Укопасмо се! Отварамо ватру! Непријатељ не посустаје. Шаљем 1. патролу лево, шаљем десно. Не враћајући се. Пробио се непријатељ — више осећам него видим с обе стране. Свашта мислим. Око подне

¹⁷ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 8/3; к. 966, бр. рег. 24/6—30/6.

се договорих са комесаром батаљона Николом Вуњакoм, мојим замеником Милетом Јоваповићем, партијским секретаром Славом Милекићем, крагујевачким фармацеутом, да се окренемо назад ка Поповом Пољу и Главичорку. Пребацујемо се по петорица, по четата, по водовима, хватамо се шумице, залежемо! Брани се Сремац вешто и храбро. Један вод и партијски секретар Славо носе 12 рањеника. Мислимо — леђа нам сигурна. Окренусмо ка Главичорку. Оданде осуше шарци. Окренусмо се у страну. Са водом прегазих поток кад осу и отуд. Некако се вратисмо опет преко воде. Обрнусмо на другу страну. А околo равно, тек нешто шевара, дводинарку да видиш, а како не би свакиг од мојих 190 војника. Продужавамо! Кад ће моји курири: ево коњице, команданте! — Погледам а имам шта видети! Јадна ти говеда: грдна коњица пред нама, а узјахало нам на леђа чудо од Брезовог Поља. Моји борци већ хватају неуверене коње. Ухватише и четири коња са шарцима и муницијом. Нама то добро дошло, јер смо били у мањку са муницијом. Па осусмо из њихових шараца. Све се праше! Ту 26 јахаћих коња узесмо. На њима шаторска крила, хране у бисагама. Непријатељ опет не да очи отворити! Ја везе немам са рањеницима, везе немам ни са осталим батаљонима. Морасмо неке коње и побити да не падну у руке непријатељу, а гледао сам како Сремац оклева да убије коња, младог, лепог и ухрањеног. Оклева као да диже руку на човека. Знао је тај борац вредност доброг коња. Али друге не би. После дођоше рањеници, повезасмо се са осталим батаљонима, па смо се помагали, што би се данас рекло, садејствовали. Тако три дана. Не дамо непријатељу ока отворити... У тим борбама 15. марта непријатељу су нанесени велики губици од око 100 мртвих. Наши губици су били неколико мртвих и 10 рањених..."

*Борбе на правцу Брчко — Корај и
Бијељина — Угљевик*

Друга бригада, која се налазила на простору јужно од друма Корај — Бијељина, окренула је 17. марта фронт према западу и заузела положаје на линији Богутово Село — Забрђе. Непријатељски делови из састава 13. СС дивизије заноћили су 15/16. марта у селима Мртвица, Пиперци, Попово Поље, Ражјево, Доња Буковица, а узору су се повукли у Брезово Поље. Једна непријатељска колона из 28. пука 13. СС дивизије

зије кренула је 17. марта из Бијељине и успела да продре у Забрђе. Ту се сукобила са бригадом, која је покушала да спречи спајање ове колоне с оном која је продирала од Кораја. Непријатељску колону која се пробијала од Кораја сачекао је код Тутњевачке цркве 4. батаљон са положаја Обренова коса — Чардацић.

Упркос напорима батаљона 2. бригаде надмоћнији у људству и технички опремљенији непријатељ је успео да у Доњем Забрђу споји своје колоне од Кораја и Бијељине. Ту је застао и преноћио.¹⁸

„...Наш батаљон” — пише штаб 4. батаљона 21. марта штабу 2. бригаде — „напао је непријатеља фронтално код цркве, док је 1. батаљон ударио с бока... У исто време 4. батаљон је са половином својих јединица пружио снажан отпор оним снагама непријатеља које су надирале од Бијељине према Доњем Забрђу. Борци 4. батаљона, иако тучени жестоком артиљеријском и митраљеском ватром, и са чела и са леђа, лавовски су држали своје положаје...”

Из рејона Годуш и Удригово 1. батаљон је, чим је чуо ватру непријатеља, кренуо у помоћ 4. батаљону. „...Једну чету смо” — јављао је штабу бригаде Милош Бајић, командант, и Стеван Радосављевић, комесар 1. батаљона — „упутили у правцу Тутњевачке цркве... друге две чете су нападале преко села Митровића у десни бок непријатеља... Жестока борба је трајала око два сата. Одатле је непријатељ протеран у правцу Кораја... Непријатељски губици били су око 40 мртвих и већи број рањених... Батаљон је имао 12 погинулих и 25 рањених...”

У овим борбама ангажовани су и 2. и 3. батаљон. „Код општине Забрђе” — пише Бошко Никшић, командант 3. батаљона — „сукобили смо се са непријатељем, који нас је убитачно тукао топовима, бацачима и митраљезима...”

„...Седамнаестог марта” — сећа се Глишо Опачић, командант 2. батаљона 2. бригаде — „послаше нас на Обренову косу. Наша бригада имала је да истера војску која је из Бијељине стигла у Забрђе и хоће да се споји са снагама које су навалиле на нас из Брчког и Кораја. Ми удри! Али се непријатељ укопавао два дана, па се не да избацити. Још изврши противнапад на мој бата-

18 Исто. Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 8/3; к. 966, бр. рег. 29/6, 33/6.

љон, збаци нас с Обренове косе. Ми опет у противнапад. Борисмо се до подне. Нестаде нам муниције. Непријатељ навалио. Морамо се повући. Четири дана се непријатељ намучио док је у селу Тутњевцу спојио снаге из Брчког и Бијељине. И ми смо имали велике жртве".

Непријатељ се коначно утврдио на линији Бијељина — Забрђе — Корај — Челић.¹⁹

*Обухватно-обилазни маневри и
противнапади бригаде*

По наређењу штаба 16. дивизије 1. и 2. бригада су 18. марта предузеле, општи напад на непријатеља у рејону Кораја, Челића и Забрђа. Док је 1. бригада нападала на Корај, 2. је јуришала на Забрђе. Према плану штаба 2. бригаде имали су да нападају 1. и 4. батаљон са северне стране преко Дубраве и Марића, Чардачића и Церика, 3. батаљон из долине реке Јање са источне стране, а 2. батаљон да напада фронтално са линије Средње Забрђе са јужне стране. Напад је имао да почне 18. марта 1944. у 12 часова. Пре почетка напада 1. и 4. батаљон су морали да се провуку кроз међупросторе у непријатељској одбрани да би стигли до својих полазних положаја за напад. Међутим, ток догађаја и непријатељске противмере су доста променили ове планове. Наиме, у моменту поласка 2. батаљона у напад, непријатељ је, јаком артиљеријском ватром одбацио две чете овог батаљона са полазних положаја код Средњег Забрђа. У исто време су 1, 3. и 4. батаљон успели да крену у планирани напад, и на њиховим правцима дејства развила се жестока борба, која је трајала пуна три сата. Постигнуто је извесно изненађење. Тако је 4. батаљон успео да протера непријатеља из прве линије ровова и да се приближи његовој артиљерији. Заплењен је један топ и већи део бројне коморе са муницијом. Међутим, непријатељ је успео да јаком ватром и противнападом осујети евакуацију плена. Батаљон се пред надмоћнијим непријатељем морао повлачити. И 3. батаљон је постигао

¹⁹ Исто; Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији“, Иво Матовић „Повратак ратника“.

извесне резултате на свом правцу напада, али се и он на крају морао повући. У свим тим борбама 2. бригаде од 15. до 18. марта, према нашим извештајима, непријатељ је имао око 350 мртвих и рањених. Запленена му је и извесна количина оружја и опреме. Губици бригаде износили су 52 погинула, 82 рањена и 41 нестало.²⁰

По наређењу штаба 16. дивизије 2. бригада се 25. марта преместила на просторију Вучјак — Грабовци — Томићи — Араповићи. Део снага 13. СС „Ханцар дивизије“ задржао се на Мукату и Гаврића брду, у Малешевцима, Тутњевцу, Горњем и Доњем Забрђу. Целу намери да би непријатељ, ако би успео да продре правцем Гаврића брдо — Араповићи — Мезграја — Крстац и овлада тим венцем, присилио јединице 2. бригаде на повлачење источно од те линије и најлакше овладао Трнавом, где су наши рањеници, штаб бригаде одлучује да се непријатељ, нападне и протера са Гаврића брда и Муката. У вези са тим 27. марта наређује да 1. батаљон са две чете нападне Гаврића брдо са истока, а једну чету да постави према Горњем Забрђу; 3. батаљон да напада непријатеља на Гаврића брду с југа, преко села Станковића и Муката; 4. батаљон да такође атакује на Гаврића брдо са запада, од млина на реци Јањи. По разбијању непријатеља на Гаврића брду требало је да га гоне и да нападну и његове снаге у Горњем Забрђу. Напад је имао да почне 27/28. марта 1944. у 21 час.

Батаљони су са закашњењем и неједнообразно кренули у напад. Непријатељ се притајио и чекао. Нагнати борце готово на цев, а онда осуо убитачну ватру из митраљеа, пушака, минобацача и топова. При томе се 1. батаљон — после једночасовних јуриша и уз губитке од 2. мртва, 10 рањених и 2 нестала — повукао на полазне положаје; 3. батаљон је успео да избије до првих ровова када је на њега отворена ватра са фронта и бокова, па се и он у нeredу повукао на своје раније положаје. Највећи успех постигао је 4. батаљон,

²⁰ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 8/3, 54/3, к. 966, бр. рег. 41/6; к. 1993, бр. рег. 1/3.

који је напао изненадно, одлучно и смишљено. Нарочито вешто су дејствовале бомбашке и ударне групе[^] које су нападале из позадине. Дошло је и до борое прса у прса. Борци су упадали у ровове, мешали се са непријатељем, тукли га кундацима и хватали га за гушу. Мада су све непријатељске снаге на правцу напада 4. батаљона биле збачене и протеране са Гаврића брда, батаљон се узору ипак морао повући према Хајдуковом брду због неуспеха код 1. и 3. батаљона. У овим борбама 4. батаљон је имао 14 погинулих, 15 рањених и 5 несталих. Међу погинулим био је и заменик команданта, а и сам командант батаљона Емил Панић тешко је рањен. Сутрадан, 29. марта, 1. и 2. батаљон су предузели насилно извиђање и демонстративне нападе на Мраморје, Обренову косу, Тутњевац, Гаврића брдо, Горње Забрђе да би утврдили да ли у тим рејонима још има непријатеља, јер се, према обавештењима, он повукао у Брчко, Бијељину и Корај.²¹

Све до 12. априла 1944. непријатељ је сређивао и припремао своје јединице за даље нападе. Тог дана, после снажне једночасовне артиљеријске припреме, предузео је нове нападе од Гаврића брда у правцу Краповића и Драгојевића и долином реке Јање. Батаљони 2. бригаде су у двочасовној борби херојски одбили све непријатељске нападе. И маневар непријатеља преко реке Јање у правцу Јасиковца такође је био осујећен снажним противнападом батаљона 2. бригаде. Према нашим подацима губици непријатеља износили су око 250 мртвих и рањених. Бригада је у овом окршају имала 7 мртвих и 20 рањених. Иначе губици 2. бригаде у тим оштрим борбама са 13. СС „Ханцар дивизијом“ били су у укупном билансу веома тешки. Код Брезовог Поља, Трнове и Забрђа пали су: Ђорђе Авакумовић, Светозар Николић и Анка Шијачки из Дивоша; Бошко Арсенијевић, Љубомир Атанацковић, Марко Костић, Бранко Марић, Петар Милошевић, Стеван Стојановић и Слободан Теодоровић из Шимановаца; Живко Бељин, Никола Бошковић и Драгомир

²¹ Архив ВИИ, к. 966, бр. рег. 36/3, 50/6, 51/6, 48/6, 49/6, 47/6; к. 951, бр. рег. 8/3, 54/3; к. 1993, бр. рег. 1/3.

Вучковић из Добринаца; Ђуро Валентин и Даница Жижакић из Ирига; Милош Владисављевић и Рада Возаревић из Лежимира; Милош Жутић из Деча; Лазар Јевремовић из Бешенова; Сава Јовчић и Марко Радић из Карловчића; Драга Јуришић и Сава Канарић из Нештина; Пало Крижан, Пало Кукуцки, Ондреј Синка, Пало Синко и Само Синко из Луга; Дара Мердановић из Шида, Маринко Ратков из Ашање; Бранислав Стојшић из Јарка; Ђуро Палеш из Јакова; Душан Радоњић, Стеван Михајловић и други.

Међутим, део снага 13. СС дивизије успео је да у међувремену продре у правцу Тобута, па је постојала опасност да угрози бокове и позадину 2. бригаде. Због тога је штаб одлучио да се бригада пребаци на просторију Крстац, Теочак и Сњижежница, да се ту одмори и среди своје јединице. За то време упућивана су јача извиђачка одељења у правцу Тобута и Богутовог Села.

Похвала друга Тмта

Борбе 2. бригаде и читаве 16. и 36. дивизије последњих месец дана са 13. СС „Ханцар дивизијом“ и квислиншким снагама у Семберији и на Мајевници представљале су почетак тзв. седме непријатељске офанзиве. Дејства целе 2. бригаде била су упорна и динамична. Час се прелазило у жилаву одбрану заузетих положаја, час се то чинило само делом снага ради добитка у времену, док је за то време главнина изводила обухватно-обилазне маневре ради удара на бокове и позадину непријатељских снага. При томе су чете и батаљони остварили потпуно међусобно садејство, а у низу примера дошло је до пуног изражаја и садејство са артиљерцима и обавештајцима. Борци су испол>авали хероизам у борби и другарство у помоћи рањеном или изнемоглом другу. Командант 16. дивизије Данило Лекић је после ових борби хвалећи држање бораца и руководиоца, поред осталог, рекао: „... Са борцима какви су Сремци милина је ићи у борбу. Они ни у чему не изостају иза бораца пролетерских

јединица, сем што им је потребно нешто више искуства и војничке извежбаности ..."

Политодел 16. дивизије у свом извештају Централном комитету КПЈ од 1. јуна 1944, поред осталог, каже:

„... Друга бригада је чврста војничка јединица... У целој последњој непријатељској офанзиви она није нигде изостала иза Прве бригаде... Сви батаљони су у борбама са 13. СС дивизијом постигли пуну сарадњу... Борци се храбро и упорно боре како у Срему, њиховом родном крају, тако и у Босни, где су услови знатно тежи... Храброст бораца је проширена. Дисциплина и морал су на високом степену. Другарство је нарочито дошло до изражаја у одбрани болнице и рањених другова на Мајевици."²²

Негде на Мајевици пред стројем прочитана је похвала врховног команданта НОВ и ПОЈ маршала Тита упућена 2. бригади, сваком њеном борцу и руководиоцу:

„... Изражавам своју захвалност и признање борцима, командирима и политичким комесарима 2. војвођанске бригаде 16. дивизије, који су у последњим бојевима показали посебан самопријегор и истакли се у борби против њемачких освајача ..."

3. ПРВИ ПОКУШАЈ ПРЕЛАЗА У СРБИЈУ

Због ванредног оперативно-стратегијског значаја Србије за даљи развој ситуације на Балкану Врховни штаб је донео одлуку да се још у току зиме 1943/1944. изврше све потребне припреме за предстојећа дејства у Србији. У духу такве замисли Врховног штаба и његове директиве од 11. марта 1944. штаб 3. корпуса је предузео мере да испита могућности пребацивања преко Дрине двеју дивизија из источне Босне у Србију. Оне су имале да олакшају продор 2. и 5. дивизије у

²² ИРПНЈ, док. бр. 6345/IV-2-122/44.

рејону планина Повлен и Маљен.²³ Штаб 3. корпуса је претходно прегруписао снаге, тако да је 38. дивизију задржао на Мајевици, а 16. и 36. дивизију оријентисао ка Бирчу и Сребреници. Тамо су 16. и 17. дивизија 24. априла 1944. добиле задатак да изврше припрему и форсирају Дрину између Бајине Баште и Дрињаче, а затим да продуже дејства: 16. ка Пецкој и друму Ваљево — Лозница, а 17. дивизија ка Косјерићу и друму Ужице — Ваљево. За то време 36. дивизија је требало да обезбеди прелазак и да нападне посаду Зворника.²⁴

Обимне припреме за прелаз Дрине

Већ 19. априла 16. војвођанска дивизија је предузела покрете за Бирач и Шековиће. Приликом пребацивања преко друма Тузла — Зворник у рејону Православних Цапарда 2. бригада је разбила једну четничку групу, а у селима Крижевићима и Китовници — две групе зеленокадроваца. Она се 21. априла разместила на просторију: Побуђе — Кравице — Хранча — Супчане — Цикоте. После три дана, 24. априла, 1. војвођанска бригада се налазила у ширем рејону Нове Касабе; 2. бригада је стигла у села Познановиће, Мљечву и Фаховиће; а 4. бригада је била у ширем рејону Поточара.²⁵

У тим рејонима све три бригаде 16. дивизије темељно су се припремале за прелаз у Србију: сређивале су своје јединице и развиле живу партијско-политичку и културно-просветну активност. Бригадни комитет КПЈ и штаб бригаде анализирали су конкретно стање у бригади и свим батаљонима у вези са предстојећим задатком. Одржани су после тога бројни састанци батаљонских бироа Партије и скојевских комитета, партијских ћелија и актива, четне и батаљонске конференције бораца и старешина, састанци штабова и команди чета.

²³ Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији”, стр. 462, 465.

²⁴ Архив ВИИ, к. 1240, бр. пер. 6/3, 7/3, 7/2; к. 951, бр. пер. 54/3, 59/3; к. 950, бр. пер. 12/7, 14/7.

²⁵ Архив ВИИ, к. 951, бр. пер. 54/3.

Јединице су по веома јакој киши и невремену извиђале Дрину и прикупљале превозна средства и приручни материјал за њено форсирање. Интендантису настојали да обезбеде што више хране за резерву. Обавештајци су прикупили податке о снагама непријатеља и њиховом распореду, а њихови извиђачи су двогледима осматрали другу обалу Дрине и уочавали објекте у којима се налазио непријатељ.

Сваки борац је добро знао да дивизији и бригади предстоје озбиљни војни и политички задаци. Прелазак Дрине био је прецизно до детаља организован. Упркос даноноћне кише и јаког ветра у припремама се није поеустајало. Иако је све било спремно за прелазак, до њега није дошло. Од штаба 3. корпуса стигло је наређење да се припреме и форсирање Дрине одлажу због измењене ситуације на Бирчу, Романији и Мајевици. Већ 25. априла 13. СС дивизија почела је напад правцем Прњавор — Ракино брдо, а идућег дана је продрла и од Цапарда према Папраћи и принудила 36. дивизију да одустане од напада на Зворник. Непријатељске снаге избиле су до Власенице и Шековића. Из Рогатице и Соколца ка Сребреници и Власеници хитали су и делови 7. СС „Принц Еуген“ дивизије. Непријатељ је желео да окружи наше јединице на просторији Дрина, Жепа, Власеница и Дрињача. Док се 17. дивизија пробијала према Краљевој гори и Деветаку, 16. и 36. дивизија, као и са Мајевице приспела 38. дивизија, прешле су 29/30. априла Дрињачу преко моста код Градине, водећи жестоке борбе са 13. СС и 7. СС дивизијом и деловима 3. домобранске бригаде и упутиле се ка планини Јаворнику и Кладњу.

Маневар на Бирчу и пробој преко Дрињаче

Јединице 16. дивизије нашле су се 28. априла 1944. у следећем распореду: 1. бригада на просторији Милићи, Заклопача, Градина; 4. бригада у Поточари и Братунцу; 2. бригада у Познановићима, Мљечави и Фаховићима. Тог дана само је 4. бригада водила же-

стоке борбе са деловима 7. СС „Принц Еуген“ дивизије који су надирали од Хан-Пијеска. Сутрадан, 29. априла, 1. војвођанска бригада је жилавом и упорном борбом на положају на линији: Симићи — Оцак — Рипа — Ступаре зауставила нападе делова 7. СС дивизије, јачине око 600 војника са три брдска топа, једним противтенковским топом и два тешка минобацача. Ове снаге су се из Власенице улутале за Шековиће. Међутим, противнападом 1. бригаде непријатељ је враћен у Власеницу и при томе имао 80 мртвих и 100 рањених. Заплењена су три брдска топа, неколико пушака, око 6.000 метака, 20 коња и друго. Наши гучици су износили 12 мртвих и 20 рањених.²⁶

После ових борби 1. бригада се пребацила на просторију: Акмачићи, Подгајевићи, Марјановићи, Јавор, где је имала да стигне 4. бригада, с тим да обе нападну непријатељске снаге у Шековићима. За то време 2. бригада је из рејона Јелечићи, Куковине, Дрндовине, Јошје и Бијело Поље обезбеђивала нападе 1. и 4. бригаде од правца Тузле.²⁷

У току ноћи 29/30, као и 30. априла и 1. маја вођене су жестоке борбе ради пробоја из обруча и прелаза на Мајевицу. Замисао штаба групе дивизије, са Данилом Лекићем на челу била је да се глазне снаге 16. и 36. дивизије групишу и врше притисаи на крилима непријатеља, а потом да се заобиђе његова централна групација у ширем рејону Шековића и пробије преко друма Зворник — Тузла у правцу Мајевице.²⁸ У том циљу 1. војвођанска бригада је најпре затварала правац Кладањ — Шековићи; 4. бригада правац Хан Пијесак — Шековићи, а 2. бригада правац Тузла — Шековићи. Тридесетшеста дивизија је упорно нападала непријатеља у рејону Градине да би заузела мост на Дрињачи. Оштре борбе вођене су и око Црквине и Рудишта. Четири батаљона 1. бригаде и један батаљон 2. бригаде, на чијем се челу нашао Радослав Јовић, заменик команданта 16. дивизије и ранији командант

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Ж. Атанацковић: „Војвођански пролетери“, стр. 114 и „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији“, стр. 466.

2. бригаде, извршила су јуриг са 5. бригадом 36. дивизије на непријатељске снаге на Дрињачи, близу села Тупанара. Дошло је до борбе прса у прса, ножевима и кундацима. Прва, 2. и 5. бригада су, тако рећи, прегазиле непријатеља и отвориле прелаз свим нашим јединицама на леву обалу Дрињаче. Ове бригаде су се упутиле ка Јаворнику.²⁹

После пробоја из обруча на Дрињачи 1. војвођанска бригада се упутила у села Доњи Допасци, Трново и Пријевор; 2. бригада у Старић, Равну, Пријевор, а 4. бригада у Суху, Јеличиће и Дрновине.³⁰

Готово на сваком кораку су наши борци наилазили на стравичне призоре, последице протутњале офанзиве непријатеља на Бирач и Шековиће. У спаљеним кућама у Доловима тињала је ватра као група свитаца у мркој ноћи.

— Осећате ли — рече водич — како све мирише на крв и људско месо. Дошло је време да буде пропаст света!

— Не, биће пропаст окупатору и његовим домаћим слугама — дочека га комесар 16. војвођанске дивизије Пашко Ромац! — Видиш ли ову војску: то су већином синови равног Срема, Бачке и Баната, који су све своје напустили и пошли у Босну да се боре заједно са осталим партизанима. Ми ћемо сигурно победити!

— Дабогда! — уздахну водич.

Тек што колона продужи пут из једног шумарка, излете млада сељанка.

— Усташе из Кладња су поклале све што су затекле — рече борцима. Мало подаље од ње, близу извора, једна старица је плакала и чупала косе. На руци је држала унуче коме је била одсечена глава.

У Обрчевцу је било спаљено све до темеља. У том селу, настањеном српским становништвом, као да није било мушке главе. Из колиба направљених од приручног материјала извиривале су жене и нејака деца. Једна старица приђе Пашку Ромцу и помилова га по рамену.

— Бако, а где су мушкарци из села? — упита је Пашко. Старицу обузеше грчеви и поче да плаче.

— Е мој синко, у нашем селу нема ниједне мушке главе! Кад је пропала држава, усташе су све наше мушкарце позвале у Кладањ, бајаги да их попишу... Сви су отишли и никад се више нису вратили...

²⁹ Исто.

³⁰ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3.

У тај мах окупише се око ње дечаци и почеше да плачу. Тражили су да бар нешто поједу. Тешко их је било слушати. А стара, у жељи да још мало поразговара, викну на њих да иду у колибу. На то се јавише танки и промукли дечији гласићи: „Нано, гладни смо!“ Бака одмахну руком и кроз плач настави да прича како гладују и она и нејач.

— Оца и мајку су им душмани заклали. Од свега блага остала је једна кравица. Њу помало и музем, млијеко мешам са копривама и тако прехрањујем Дјецу...

У то дође најстарија унука и обавести баку да није нашла краву у шуми. Деца и стара почеше да запомажу. Пашко нареди интенданту да да једну краву породици...

— Ето, бако, рече јој — ова крава је била намењена за исхрану наше војске!

Стара му поче љубити руке, узвикнувши:

— Е срећни били и душмане побиједили!

Брзо оде у колибу, а затим се врати и, носећи једно јаје, рече Пашку:

— То је све што ти могу дати, а знам да ти се никад нећу моћи одужити!³¹

4. ОСЛОБОЂЕЊЕ КЛАДЊА

Кладањ, босанску варошицу на путу Олово — Тузла, са свих страна окружују брда надморске висине преко 800 метара као што су: Велико Братило, Јарачко брдо, Коњско брдо, Бушево, Обрница. Њих је непријатељска посада добро утврдила и припремила за одбрану варошице. У самом Кладњу, према подацима наше обавештајне службе, налазило се око 800 непријатељских војника: око 150 припадника 13. СС „Ханцар дивизије“ и до 700 легионара, који су по крволоштву и злочинима били познати у читавом Бирчу. Спалили су многе домове, поубијали много жена, деце и људи. Посада је била добро утврђена и наоружана. Главне odporне тачке биле су: болница, општинска зграда и жандармеријска станица.³²

³¹ Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери“, стр. 115—117.

³² Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији“, стр. 466; Иво Матовић „Повратак ратника“, стр. 109; Шпиро Лагатор „4. војвођанска бригада“, стр. 108—109; Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 10/3, 59/3, 54/3; к. 966, бр. рег. 3/7; к. 959, бр. рег. 10/3.

Штаб 16. војвођанске дивизије одлучио је да се Кладањ ослободи из више разлога: да би се одржао борбени морал и офанзивни дух бораца и после вишедневних борби на Бирчу и око Шековића; да би се добила шира територија за боравак и даља дејства наших јединица; да би се тиме у знатној мери решило материјално снабдевање, јер је Кладањ имао пуне магацине разних прехранбених артикала и других потреба. Рачунало се и на то да ће се посада доста брзо предати.

На састанку у штабу 16. дивизије (а и у писменој заповести) командант Данило Лекић и политички комесар Пашко Ромац упознали су, 2. маја 1944. штабове бригаде са распоредом и јачином непријатељских снага у Кладњу и већим околним гарнизонима, затим су изложили процену ситуације, задатак дивизије и коначно одлуку за напад. Ослобођење Кладња имале су да изврше 2. и 4. војвођанска бригада, док ће 1. бригада обезбеђивати напад.

Већ 3. маја 2. бригада се преместила на просторију Старић (заселак Гојсалић), Равне и Пријевор; 4. бригада је тог дана била на просторији Брдијелџи, Оловци и Просјек; 1. бригада се налазила у селима Допасци, Трново, Бетањ и Доле ради обезбеђења напада на Кладањ са правца Јаворка, Шековића и Власенице. Обезбеђење напада од правца Тузле, из ширег рејона Матијевићи имала је 36. дивизија.³³

Оваквим распоредом намерно је остављен непоседнут простор дуж друма Кладањ — Олово са циљем да се непријатељу пружи могућност да се из Кладња брже извуче грема Олову. Напад је требало да почне 3. маја 1944. у 23 часа.

Распоред и задаци јединица 2. војвођанске бригаде били су: 1. батаљон из Старића прелази на друм Кладањ — Живинице и дуж овог пута напада Кладањ са севера; 3. батаљон полази из Старића ка Престади и напада Кладањ са североистока; 2. батаљон то чини са истока правцем Равне — Мало Братило — Вучи-

³³ Исто; Радован Панић „Друга војвођанска у нападу на Кладаш“, Сремске новине од 19. и 26. априла 1975.

нићи, а 4. батаљон са југоисточне стране правцем Равне — Мало Братило — Пуљићи, док је 5. батаљон задржан у бригадној резерви са правцем кретања Старић — Престака — Кладањ. При гом су 2. и 3. батаљон били ојачани са по једним минобацачким одељењем. И 4. бригада имала је да напада Кладањ својим 1. и 3. батаљоном на правцу Бушево, Плаховићи и Коњско брдо. Њен 2. батаљон налазио се у рејону Оловци, а 4. батаљон био је на обезбеђењу правца од Живи-ница.³⁴

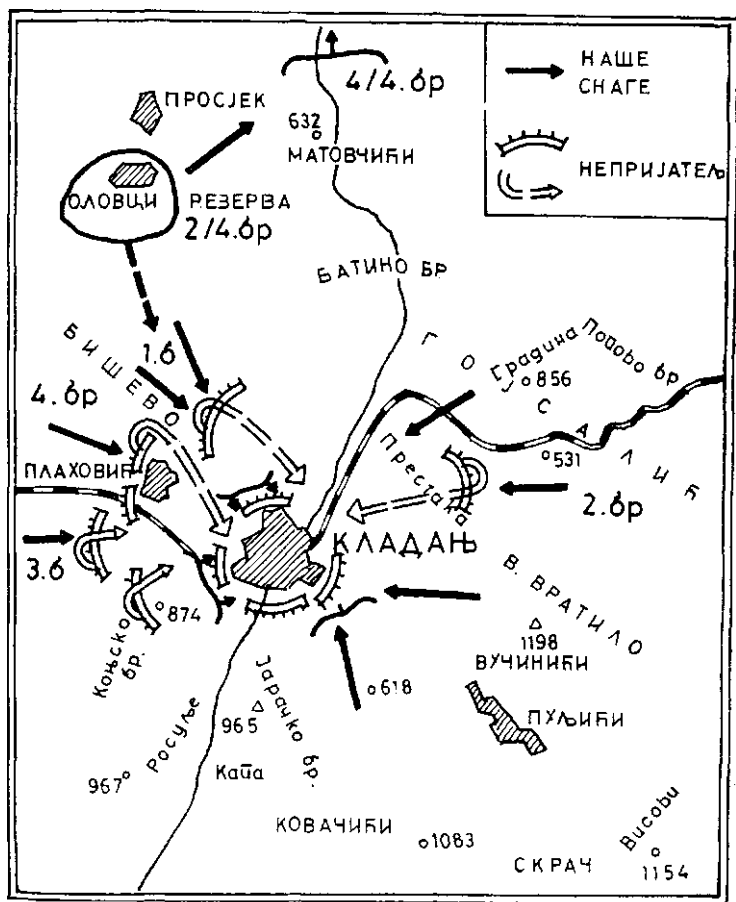
Још у току подилажења наших јединица заповедник посаде бојник Хасић обавештавао је околне посаде о опасности од напада која прети посади Кладња и тражио хитну помоћ. Истовремено је јавио и заповеднику 3. ловачке бригаде у Тузли да је са свих страна тражио помоћ, али је та његова молба остала без резултата.

Напад батаљона 2. и 4. бригаде, почео је једновременно и снажно. Непријатељ, је са околних висова, из ровова и бункера пружио жилав отпор, али су батаљони, потпомогнути ватром тешких минобацача, почели да упадају у његов систем спољне одбране. Нарочито је тешке борбе водио 1. батаљон 2. бригаде, а посебно његова 4. чета, која је надирала према болници. Борци 2. батаљона су већ избили у центар варошице. У мрачној, прохладној и кишној ноћи пред јуришима бораца 2. и 4. бригаде одбрана кладањских легионара попушта и бојник Хасић издаје наређење за напуштање варошице и повлачење према Олову.

У овом моменту сем 1. и 2. батаљона, ангажованих на ликвидацији отпора Немаца у згради болнице, сви остали батаљони нису гонили непријатеља, већ су „навалили на лепиње“ и сасвим се ангажовали у прикупљању плена и претресу зграда. Нису организоване ни најнеопходније мере непосредног обезбеђења.

Повукавши се до Вратнице, на путу Кладањ — Олово, бојник Хасић се осетио кривим за бекство његове бојне и напуштање гарнизона. Сачекао је мало да се прикупе и одморе његови легионари. Оценивши пре-

²³ Исто.



Напад на Кладањ

ма ватри да се Немци у болници још држе, одлучио је да се са бојном врати у Кладањ и са леђа нападне снаге 2. и 4. бригаде. Појава бојне и њена снажна и изненадна ватра збунила је наше борце, па су штабови наредили повлачење. Отпор је једино пружио део 2. батаљона 2. бригаде са којим се нашао командант Глишо Опачић. Међутим, снажан противнапад легионара

уз отпор Немаца из болнице довео је до повлачења и ових делова. Командант 2. бригаде ангажује 5. батаљон из резерве, који заједно са делом снага 2. батаљона збацује непријатеља са доминантних висова око Кладња. Истовремено 3, 4. и део 2. батаљона поново упадају у центар варошице, који легионаре кладањске бојне натерују у панично повлачење према Олову. Командант 2. бригаде брзо реагује. Задржавши свој 3. батаљон за блокаду болнице, са осталим батаљонима гони легионаре и поседа околне висове. Ватром противтенковских пушака и топа и нападом бораца 3, а делом и 2. батаљона савладана је и одбрана у болници. Један део Немаца пробио се кроз положаје 3. батаљона и упутио према Плаховићу. Кладањ је био ослобођен. Губици непријатеља, по нашим подацима, износили су око 50 мртвих и рањених. Губици 2. и 4. бригаде били су 13 мртвих и 26 рањених. Заплећене су знатне количине животних намирница, нешто оружја, муниције и друге опреме. Међу погинулим борцима 2. бригаде били су Станко Баталов, Драго Грзлић и Петар Мирковић из Купинова, Славко Јевремовић и Никола Марић из Шимановаца.³⁵

Ослобођење Кладња снажно је одјекнуло код његових становника, а нарочито у селима и ширем рејону Бирча, у којима је Кладањска бојна огрезла у крви. Тај напад је за штабове 2. и 4. бригаде био још једна нова поука и искуство у планирању даљих дејстава властитих јединица.

5. БОРБЕ У ВРЕМЕ ДРУГОГ ПОКУШАЈА ЗА ПРЕЛАЗАК У СРБИЈУ

После ослобођења Кладња бригаде 16. дивизије нашле су се 5. маја у следећем распореду: 1. бригада на просторији Станови, Допасци, Пријевор и Равне са задатком да контролише правац Власеница — Шековићи; 2. бригада на подручју Братљевићи, Расуље, Ковачићи, Коњевићи и Пуљићи ради обезбеђења од прав-

³⁵ Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 103; к. 951, бр. рег. 54/3.

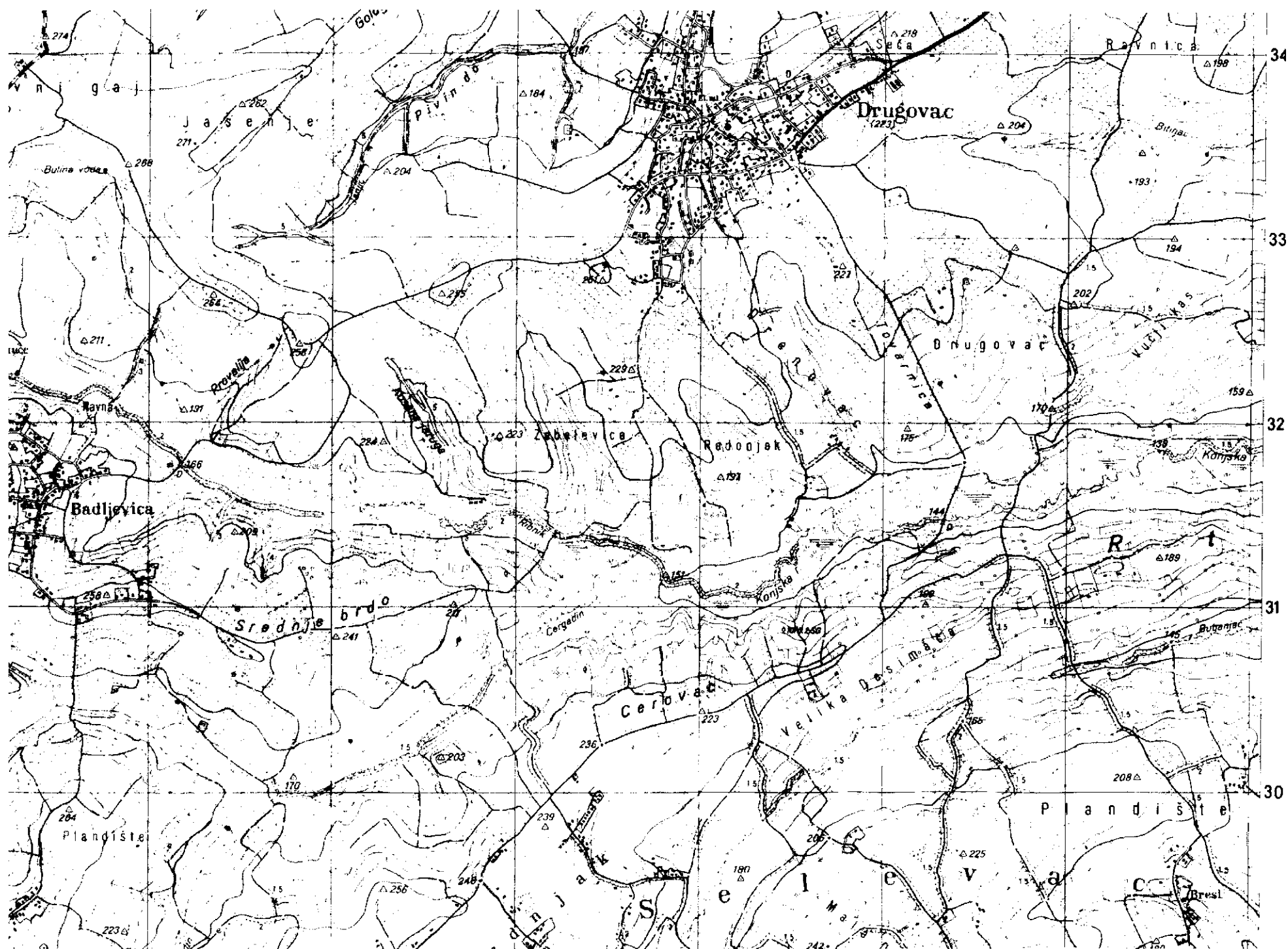
ца Олова; 4. бригада у рејону Ступари и Тарево за обезбеђење од *правца* Тузле.³⁶

Наредног дана, 6. маја 1944, све три бригаде су се пребациле на просторију Залуковик, Заклопаче, Солаковина и Цемат, у духу наређења Врховног штаба да 16. војвођанска и 17. босанска дивизија по други пут крену ка Дрини и пређу у Србију. Тамо су 2. пролетерска и 5. ударна дивизија почетком маја избиле у шири рејон планине Повлен, водећи свакодневне и веома оштре борбе са неупоредиво надмоћнијим снагама непријатеља.³⁷

Све до 10. маја 1944. све три бригаде 16. дивизије су на наведеној просторији уз мање померање вршиле обимне припреме за прелаз Дрине, водећи оштре борбе са непријатељем који је надирало од Власенице и Касабе. Тако је 1. бригада у рејону Сикире водила 7. маја, жестоке борбе са једном јачом непријатељском колоном, која је стигла из Хан-Пијеска. И 2. бригада је исто тако зауставила непријатеља који је надирало од Власенице и нанела му у рејону села Бакић осетне губитке. Сутрадан непријатељ је артиљеријом тукао положаје 1. бригаде, док 2. бригада читав дана водила оштре борбе у рејону Бакића и Заклопаче с непријатељским снагама које су надирале од Власенице. Коначно је читав дивизија била приморана да одустане и од другог покушаја прелаза у Србију. Удаљавајући се од Дрине ка долини Спрече, 1. бригада се 11. маја нашла у рејону Ђурђевак, Вишња, Одоровићи. Успут је ликвидирала мање зеленокадровске групе и поново из покрета нападе посаду Живиница. Због интервенције једног батаљона 8. домобранске пуковније бригада је поново посела напред наведене положаје. Друга бригада се налазила у рејону Омазића, Гривице и Туловића. И она је успут разбила неколико група зеленокадроваца. Четврта бригада је тог дана стигла на просторију Хрвати, Хамзићи, Зељове, Касумовићи.

38 исто.

³⁷ Петар Вишњић „Операције за ослобођење Србије 1944“, Војноисторијски институт, Београд 1972; Петар Вишњић „Продор Друге и Пете дивизије у Србију 1944“, ВИЗ Београд, 1968; Ж. Атанацковић, „Срем у НОР у социјалистичкој револуцији.“



АВНОЈ-а, рад народноослободилачких организација итд. Кандидати су редовно присуствовали партијским састанцима ћелија, али се с њима, ради припреме за пријем у Партију, радило и појединачно.

Бригадни комитет Партије, бирои и секретари ћелија, скојевски комитети, партијска и скојевска организација упорно су у ово време радили на отклањању још бројнијих гроблема у свом раду, као што су: брзо и потпуније уочавање и упорно решавање појединих слабости; правилнији однос између партијске и војне организације, нарочито у штабовима и командама; колективност у раду штабова, редовнији и систематскији политички и културно-просветни рад са борцима и старешинама, интензивнији рад на партијској изградњи чланства КПЈ и СКОЈ-а, отклањање неправилних односа према народу и његовој имовини; правилно схватање односа међу савезницима, посматрање сваке четне и батаљонске акције у ширем обиму и боље организације садејства у борби; руководећа улога СКОЈ-а и развоја обавештајне, интендантске и санитетске службе итд.

Партија је посебну бригу посвећивала кадровима. Само од априла до јуна 1944. бригада је изгубила 45 чланова КПЈ, од којих су 3 комесари чета, 1 командир, 1 заменик командира, 1 заменик комесара и 1 командант батаљона. Готово сви нижи кадрови су били млади руководиоци. Зато су многи упућивани на курсеве и при штабу бригаде и при штабу дивизије. Програм наставе израдио је штаб дивизије. Кроз војнополитичке и партијске курсеве, којих је у другој половини 1943. године, одржано неколико, прошао је знатан број бораца и руководилаца. Према једном извештају заменика политичког комесара 2. бригаде од 13. марта 1944. у бригади је одржано 13 партијских, војних, санитетских и диверзантских курсева.⁴⁵

Свака мера штабова и команди чета била је најпре разматрана у партијској организацији, тако да су војна руководства, кад су спроводила те мере или од-

⁴⁵ Ж. Атанацковић „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“, стр. 473.

луке по командно] **ЛИНИЈИ**, имала свестрану подршку комуниста, кандидата и чланова СКОЈ-а. Међутим, разрада планова и командовање у акцијама били су ствар штабова и команди, за шта су они били одговорни претпостављеним штабовима.

Основни задатак партијске и скојевске организације, политичких комесара и Политодјела био је да организују политички и културно-просветни рад са борцима и у народу. По садржају је политички рад обухватао разраду разних актуелних унутрашњих и спољнополитичких проблема, обраду тема о народно-ослободилачком покрету и анализу проблема из живота и борби бригаде. Форме политичког васпитања бораца и старешина чиниле су политичке и радне конференције: водне, четне, батаљонске и бригадне. Са народом су одржавани зборови и конференције и појединачни и групни разговори.

Културно-просветна делатност у јединицама и народу обухватала је: разна предавања из области науке, писање и издавање цепних батаљонских новина и бригадног листа; читалачке групе; хорови и дилетантске секције; обучавање неписмених итд. Партијске и скојевске организације и политички комесари имали су у овом послу пуну помоћ културно-просветних одбора. Скојевци и омладинци су били носιοци културно-просветног рада. „... Готово у свакој чети" — забележио је у свом извештају од 8. новембра 1943. Бригадни комитет СКОЈ-а 2. бригаде — „има 5—6 спремљених скечева, песама и рецитација. Чете издају цепне новине у којима скојевци највише сарађују..." У Музеју социјалистичке револуције Војводине и у Војноисторијском институту се и данас чувају бројеви бригадног листа „У бој" и листа 1. батаљона 2. бригаде „Ударник".⁴⁶

Друга војвођанска НОУ бригада — образована само девет дана касније од 1. војвођанске бригаде, која је 1943. Наредбом врховног команданта маршала Тита проглашена пролетерском бригадом — прошла је готово

⁴¹ ИРПНЈ, бр. рег. 6345/IV-2-122/44; Штампa НОБ у Војводини — грађа за библиографију, Нови Сад, 1962; Библиографија издања у НОР 1941—1945.



читав рат заједно са 1. војвођанском пролетерском бригадом. Тако је штаб 16. дивизије у једном свом извештају Главном штабу Војводине забележио да је углед 2. бригаде у дивизији на веома високом степењу... док је Политодјел 16. дивизије у свом извештају Централном комитету КПЈ од 1. јуна 1944. закључио да 2. бригада није нигде ни у чему „изостајала иза Прве бригаде... Показала је у последњој офанзиви низ примера храбрости, због којих је заслужено похваљена од Врховног штаба“.⁴⁷

Шестог јуна 1944. све три бригаде 16. дивизије налазиле су се у ширем рејону Рашева и ужурбано обављале последње припреме за дивизијску смотру на Бишини. Требало је после смотре, према наређењу штаба 3. корпуса, да 16, 36. и 38. дивизија предузму офанзиву ради чишћења Мајевице, Семберије и Посавине.⁴⁸

До дивизијске смотре није ни дошло, јер су се непријатељски авиони изненада појавили над Бишином. Зато је само одржан састанак штабова дивизије и бригаде. У тим тренуцима до бораца је стигла и радосна вест да је отворен други савезнички фронт на Западу. Али је у 2. војвођанску бригаду допрла и тужна вест о смрти команданта 4. баталона Емила Панића Попе у партизанској болници у Доњој Трнови.

Попа је био стари сремски борац и омиљени руководилац 0. источnobосанске и 2. војвођанске НОУ бригаде. Рођен је 1920. године у доњосремском селу Јакову, где је провео своје детињство и рану младост. После окупације земље, априла 1941, Попа и његови вршњаци се тајно састају да би прочитали „Истину“ и сазнали шта има ново на фронтовима, како се боре сремски партизани. У јулу 1942. Попа постаје борац са пушком у руци. Новембра те године он је у 6. источnobосанској бригади у источној Босни. Учествоје у свим борбама ове бригаде и Сремског одреда. Када је, 20. априла 1943, формирана 2. војвођанска НОУ бригада Попа је у њој већ познати борац и омиљени руководилац. Био је до рањавања на Гаврића брду и командант њеног 4. ба-

⁴⁷ Архив ВИИ, к. 212, бр. рег. 20/3; ИРПНЈ, бр. рег. 6345/IV-2-122/44.

⁴⁸ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3; Жарко Атанацковић „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“, стр. 468.

таљона. Остао је у болници у Доњој Трнови. У време офанзиве 13. СС „Ханцар дивизије“ болница и рањеничке базе су откривене. Многе од 300 рањених бораца из Војводине су есесовци побили и ножевима исекли. Попа је био непокретан рањеник, везан за постељу. Али није била непокретна његова рука и јуначко срце. Мештани су после овог масовног злочина непријатеља пронашли тело овог храброг команданта и комунисте изрешетано експлозијом активираних бомби. У близини мртвог Попе стајао је прегршт празних чахура његовог испражњеног аутомата. Пуцао је и онако рањен на непријатеља, а онда активирао сопствену бомбу, ону последњу коју је сваки храбри и искусни борац чувао за себе.

Попа, борац и командант, живи и данас у сећањима свога комесара Стеве Жутића и свих бораца којима је командовао.

7. ОФАНЗИВА 16. ДИВИЗИЈЕ ПРЕМА МАЈЕВИЦИ И СЕМБЕРИЈИ

За поменућу офанзиву ради чишћења Мајевице, Семберије и Посавине 16, 36. и 38. дивизија су ноћу 6/7. јуна 1944. предузеле наступање са линије Цапарди — Осмаци — Прњавор у три колоне: источна (36. дивизија) правцем Цапарди — Балжовица — Кралевећи — Сална — Теочак; средња (38. дивизија) правцем Осмаци — Јелица — Завид — Прибој — Тобут и западна колона (16. дивизија) правцем Прњавор — Храсно — Бусије — Јлонаре.⁴⁹

У то време на Мајевици и у Семберији су се налазиле снаге 13. СС „Ханцар дивизије“, као и усташко-домобранске, четничке и зеленокадровске јединице, које су се такмичиле у злочинима према народу овог краја. Само у периоду од 10. до 30. марта 1944. убијено је у Вршанима 67, Доњој Буковици 39, Средњем Драгаљевцу 17, Доњем Драгаљевцу 19, Бијелани 100, Забрђу 182; у Горњој Буковици је ухапшено 60 људи, жена и деце. Људима су скидали кожу са тела, клали их тупим ножевима, пекли их, пребијали им кости, убијали их и батинама итд.⁵⁰

⁴⁹ Архив ВИИ, к. 1242, бр. рег. 14/2; к. 951, бр. рег. 54/3, 59/3; к. 950, бр. рег. 48/7, 49/7.

⁵⁰ Шпиро Лагатор „4. војвођанска бригада“, стр. 84.

Надирући од Прњавора према Бусијама 16. дивизија је својом 1. бригадом у рејону Храсног и Соколуше уништила мање групе есесоваца, четника и зеленокадроваца; 2. бригада је при прелазу друма Тузла — Брчко разбила непријатељско обезбеђење и бацила у ваздух два моста. У то је иза 1. и 2. бригаде стигла и 4. бригада. Почеле су припреме дивизије за напад на Лопаре, Заједницу и Брезовачу.

Победе 1. и 2. бригаде на Лопарала и Заједницама

Још у току 7. јуна из рејона Бусије, Драгановца, Плоча, Јабланице — где су биле размештене бригаде 16. дивизије — почело је извиђање непријатеља и прикупљање података о његовој јачини и распореду у рејону Прибоја, Тобута, Лопара и Заједница.

Према непогнуним и недовољно провереним подацима наше обавештајне службе, посаду Заједница чинили су само две чете 13. СС дивизије и једна батерија далекометних топова; на висовима изнад Прибоја било је око 300 Керовићевих четника и око 120 Немаца; око Бусије су активни четници Милоша Ерковића; у рејону Брезоваче — 200 немачких војника и једна батерија хаубица, а у Лопарама око 300 војника 13. СС дивизије са три брдска топа; непријатељеви положаји су повезани рововима и саобраћајницама.⁵¹

Пошто штаб дивизије није био сигуран у тачност распореда и јачине непријатељских снага, јер је рачунао да су снаге знатно веће, што се касније и потврдило, он је за напад на Лопаре и Заједнице предвидео 1. и 2. бригаду. Друга бригада је имала да лређе комуникацију Брчко — Лопаре — Тузла и са запада нападне Лопаре; 1. бригада требало је да овлада Заједницом, с тим што ће једним батаљоном дејствовати према Лопарама, са источне стране, садејствујући 2. бригади; 4. бригада је задржана у дивизијској резерви у рејону Бусија, да обезбеди нападе 1. и 2. бригаде од евентуалних испада четника и зеленог кадра са правца

⁵¹ Исто; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 50/7; к. 951, бр. рег. 54/3; Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери“.

вођанске ударне батаљоне. У свечаном строју новоформиране 2. војвођанске НОУ бригаде 20. априла 1943. Радован Петровић је заменик команданта 2. батаљона. Заједно са Ибром, командантом, Џокејем, комесаром, и Живаном Живановим Срцем, партијским секретаром, Раде је упорно радио на организационом, војничком и политичком учвршћењу и развоју свог батаљона све до нових промена, када је прелазео из једног у други батаљон. Био је веома цењен као човек, старешина и комуниста.

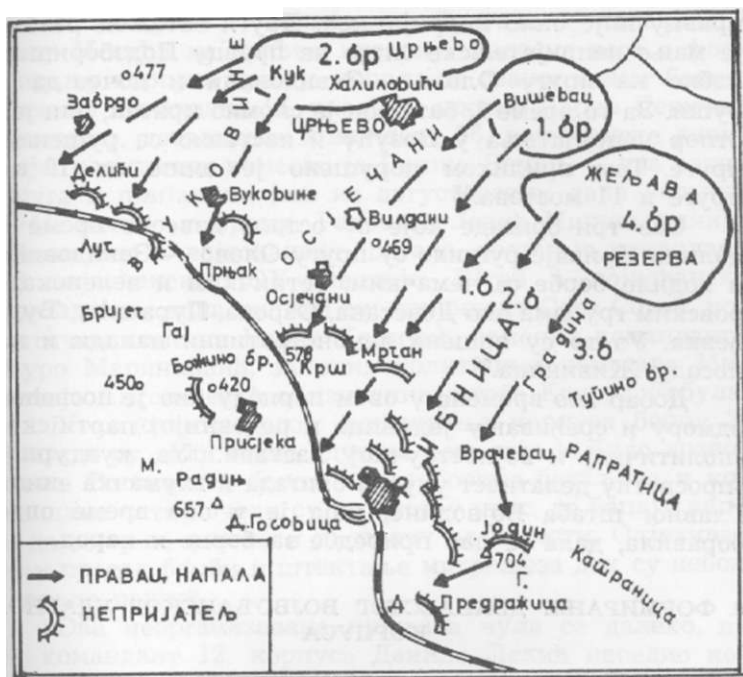
Дејства у долини Спрече и Криваје

Повлачећи се поступно од Лопара и Заједница, колоне 1, 2. и 4. бригаде 16. војвођанске дивизије приближавале су се долинама Спрече и Криваје, разбијајући успут немачке, усташко-домобранске, четничке и зеленокадровске групе у рејонима Бусија, Површинаца, Прибоја и Пожарнице. Тако се 18. јуна 1944. читава 16. дивизија нашла на просторији Мужиха, Касуловића, Прибитковића, Жељова — недалеко од Рибнице. Сутрадан, 19. јуна, штаб дивизије издаје заповест за напад на посаду Рибнице и рушења друге Завидовићи — Олово.⁵⁴

Рибница, која лежи на прузи Олово — Завидовићи у долини реке Криваје, између падина Коњуха и Савице, имала је тада око 1.000 становника. Због таквог положаја представљала је врло важно упориште за непријатеља. Њену посаду сачињавало је око 400 Немаца и 100 усташа и домобрана, а дуж железничке пруге налазило се око 300 зеленокадроваца и један четнички батаљон. На Озрену је било око седам четничких батаљона (око 1.000 четника), а у Завидовићима око 1.000 Немаца, усташа и зеленокадроваца. Напад на Рибницу имале су да изведу 1. и 4. бригада, док је 2. бригада добила задатак да очисти упориште Возућа и оштети пругу Олово — Завидовићи. Напад и акције требало је извести ноћу 19/20. јуна у три нападне колоне са линије Халиловићи — Црљево — Жељова.⁵⁵

" Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54,'3; к. 950, бр. рег. 55/7; к. 969, бр. рег. 15/3.

⁵⁵ Исто.



Напад на Рибницу

За кратко време 1. бригада (својим 2. и 4. батаљоном) и 4. бригада (својим 1. и 2. батаљоном) су по овлађивању висовима око Рибнице разбиле и протерале посаду места. Према нашим подацима непријатељ је имао око 50 мртвих, 10 рањених и 15 заробљених. Заплењено је 12 митраљеза „брета" и 3 „максим", 3 пуш-комитраљеза, 30 пушака, 2 минобацача, 10 пиштоља, око 35.000 метака и друге опреме.⁵⁶

Друга војвођанска бригада као десна дивизијска колона кренула је у напад из рејона Црњева око 16 часова у три нападне колоне. Њен 3. и 5. батаљон су преко Виса брзо избили на Кабловац, пошто на том

** Исто; Шпиро Лагатор „4. војвођанска бригада", стр. 128.

правцу није било непријатеља. Други батаљон разбио је мање непријатељске снаге на правцу Подзборишта, избио на пругу Олово — Завидовићи и почео да је руши. За то време 1. батаљон је сломио кратак, али јак отпор непријатеља у Возућу и наставио са рушењем пруге. Том приликом порушено је више од 10 км друге и 11 мостова.⁵⁷

Све три бригаде које су остале извесно време у долини Криваје рушиле су пругу Олово — Завидовићи и водиле борбе са немачким, четничким и зеленокадровским групама око Деветака, Озрена, Пурачића, Ђурђевка. Уз то су вршени демонстративни напади и на посаду Живиница.⁵⁸

Добар део времена у овом периоду био је посвећен одмору и сређивању јединица и редовнијој партијско-политичкој и војностручној настави. Уз културно-просветну делатност унутар бригада и глумачка екипа Главног штаба Војводине, која је у ово време овде боравила, дала је две приредбе за борце и народ.

1:

8. ФОРМИРАЊЕ ДВАНАЕСТОГ ВОЈВОЂАНСКОГ УДАРНОГ КОРПУСА

У периоду ових одмора и борби 16. војвођанске дивизије у долинама реке Спрече и Криваје формиран је, одлуком Врховног штаба. 1. јула 1944, Дванаести војвођански ударни корпус, у чији су састав ушле 16. и 36. војвођанска дивизија, укупно око 8.000 бораца. Штаб корпуса сачињавали су: командант Данило Љекић, политички комесар Стефан Митровић и начелник штаба Милета Ђукић.⁵⁹

Формирање Дванаестог корпуса НОВЈ значило је у исто време и признање 16. и 36. војвођанској дивизији, свим њиховим бригадама, батаљонима и четама, свим борцима, народима и народностима Војводине за њихов допринос у борби југословенских народа против непријатеља.

⁶⁷ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3.

⁵⁹ Исто.

⁵⁹ Архив ВИИ, к. 589, бр. рег. 1/1, 2/1; к. 589-А, бр. рег. 1/1, 2/1; к. 951, бр. рег. 15/3; к. 966, бр. рег. 18/4.

У то време 2. војвођанска бригада се налазила у селу Месићи на краћем предаху. Радосна вест о формирању корпуса брзо је допрла до сваког њеног борца. Тада је командант 16. дивизије постао Марко Перичин Камењар, дотадашњи командант 36. војвођанске дивизије, политички комесар је Пашко Ромац — два ратна друга и пријатеља још из августовских дана устанка 1941. године у Срему. Радослав Јовић Мишко, ранији командант 2. војвођанске бригаде, постао је командант 36. војвођанске НОУ дивизије. Штаб 2. војвођанске бригаде тих дана чинили су: командант Сава Согић, политички комесар Гавле Капичић, заменик команданта Ђуро Маринковић, заменик политичког комесара Миливоје Антонијевић и начелник штаба Едуард Ребула.

У радости поводом формирања корпуса борци 2. бригаде су дали више одушка него што је било дозвољено. Готово сви борци са штабовима батаљона и командама чета почели су да п.уцају увис, да бацају капе и да се грле. а нехи и да плачу од радости. Одјекивао је и прасак бомби и штектање митраљеза док су небом шарале ракете.

Ова неорганизована пуцњава чула се далеко, па је командант 12. корпуса Данило Лекић наредио команданту 2. бригаде да целу ствар испита. Командант Согић, строг и дисциплинован, позвао је на рапорт штабове батаљона и строго их укорио, наглашавајући да такве поступке неће толерисати у време када је сваки метак драгоцен.⁶⁰

⁶⁰ Иво Матовић „Повратак ратника“, стр. 118.